

Levelek és egyéb frott emlékek az első világháborúból

(A közlésről)

A válogatás alapjául szolgáló első világháborús naplók, visszaemlékezések és mindenekelőtt tábori postai lapok mintegy tíz százaléka tartalmazott közlésre érdemes információt – utóbbiaknak a tábori cenzúrán is át kellett csúszniuk. Több ezer tétel feldolgozása után a kiválogatott dokumentumanyag reprezentatív szövegtestté állt össze, alulnézetét kínálva a világháborúnak, bevonulásnak, tűzvonalnak, katonai kórháznak, végkifejletnek.

*

Előszó

II. Vilmos császár 1914 nyarán elhangzott bátorító szavai – „Mire a falevelek lehullanak, otthon lesztek szereteteitek körében, győztesen” – négy évig tartó, tetet-lelket meggyöttrő háborúba torkoltak, melynek folyását a frontokon sebesültek, rokkantak, hősi halottak, fogságba esők; az otthon maradtak körében özvegyek, árvák, felbomlott családok, egyéni tragédiák jelölték. A háborús évek történetét számos történész, hadászati szakértő megírta, elemezte; szubjektív megélését a magyar irodalom olyan értékei őrzik, mint ZALKA Máté Doberdo-ja, SOMOGYVÁRI Gyula trilógiája vagy GYÓNI Géza versei.

A világégés borzalmait átélő, az események sodrásában vergődő közkatonák, önkéntesek, tisztek még fellelhető levelezései, feljegyzései, naplói, visszaemlékezései szervesen egészítik ki és hozzák emberközelbe a haditudósítók jelentéseit, propagandisztikus fényképeit, a kormányok és hadvezetés nyilatkozatait, közleményeit. A háború főszereplője végül is a tömeg, mely annak csapásait elviselni kényszerült.

Jelen dolgozat a népi emlékezés¹ fennmaradt, sok esetben érzelmekkel átszőtt töredékeit sorakoztatja fel, melyek hol a félelem, a rettenet rémvilágát idézik, hol önáltató közömbösséggel altatják zilált lelkiállapotukat, vigasztalják az otthoniakat, hol pedig az élet nehézségein átségitő (sokszor akasztófa-) humorral átítatva próbálnak túllépni a pillanat gyötrelmein. Szerzői a brassói 24-es honvéd, valamint a császári és királyi 2. gyalogezredben szolgált háromszéki, de Erdély más tájairól is bevonult katonák². A szemelvények felidézik a bevonulás és frontra indulás mestersegesen felkorbácsolt lelkesedését, de a „mit hoz a holnap?” bizonytalanságának érzetét is; a galíciái, szerbiai, olaszországi csataterék viszonyait a vízzel telt lövészárkokkal, a tetves fedezékekkel; a hátszág feszültséget enyhítő, balsejtelmeket elűző kikapcsolódásait; a sebesült és hadikórházi életet, a halál napi vendégjárását; az otthonnal való leveles kapcsolattartást.

A válogatás alapjául szolgáló első világháborús naplók, visszaemlékezések és mindenekelőtt tábori postai lapok mintegy tíz százaléka tartalmazott közlésre érdemes információt – utóbbiaknak a tábori cenzúrán is át kellett csúszniuk. Több ezer tétel feldolgozása után a szelektált dokumentumanyag reprezentatív szövegtestté állt össze. Az eredeti dokumentumok részben a közlő magángyűjteményének részei, részben feldolgozásra békért, majd családi ereklyeként tulajdonosainak vissza is adott anyag (főleg naplók, visszaemlékezések), illetve közgyűjtemény, szervesen kiegészülve dokumentum-fényképanyaggal (főleg a HASZMANN-gyűjtemény esetében). Utóbbiból, a szövegeket is felhasználva, a Székely Nemzeti Múzeumban néhány éve sikeres időszaki kiállítás született, amelyet más testvérmúzeum is átkért bemutatni.

Már a közlés helye múzeumi évkönyv szerkesztésekor bukkant elő a múzeum irattárából az az adalék – CSUTAK Vilmosnak a közlés elé bocsátott levele –, amely más megvilágításba helyezi magát a közlés munkáját is.

A feldolgozott corpus jelentős része (mintegy 400 db. tábori postai lap) a sepsiszentgyörgyi Székely MIKÓ Kollégiumból került elő, amelynek CSUTAK Vilmos, akárcsak a múzeumnak, igazgatója volt. A most közreadott levélből kiderül, hogy,

*Muzeul Național Secuiesc, Sf. Gheorghe, KÓS Károly 10, RO-4000

miután 1916 elején a budapesti Székely Egyesület elhatározza egy, a világháborús székely részvételtől szóló könyv kiadását, a Székely Nemzeti Múzeum felajánlja közreműködését,³ és kéri, hogy a feldolgozás után a harctéri leveleket gyűjteményében helyezték el, hogy a történetírásra nézve el ne vesszenek. Ha a MIKÓ Kollégium-beli anyag az említettek kapcsán gyűlt be és őrződött meg, aminek elég nagy a valószínűsége, akkor a közlés tulajdonképpen az idén 125 éves Székely Nemzeti Múzeum egy nyolcvannégy éves tudományos programját teljesíti ki és valósítja meg.

(SzNM Irattára, 185/1916)

Székely Nemzeti Múzeum Sepsiszentgyörgy
185-1916. sz.

A Székely Egyesület
tekintetes titkári hivatalának
Budapest.

Székely Nemzeti Múzeumunk igazgatóválasztmánya örömmel értesült, hogy a Székely Egyesület idei közgyűlésén „A székelyek a nagy háborúban” c. alatt egy nagyobb szabású könyv kiadását határozta el s e mű „Harctéri levelek” c. fejezetéhez harctéri leveleket gyűjt.

Mikor igazgatóválasztmányunk e közérdekű munkához támogatását szívesen felajánlja, egyúttal tisztelettel kéri az Egyesületet, hogy a gyűjtés úján beérkező leveleket és másolatokat felhasználásuk után megőrzés végett szíveskedjék a Székely Nemzeti Múzeumnak átengedni.

Reméljük kell ugyanis, hogy az értékes harctéri leveleknek oly tömege kerül kiválogatás alá, hogy azok teljes szövegű közlése lehetetlen lesz, de viszont nagy kár lenne történetírásunkra nézve, ha az összegyűjtött levelek ismét visszakerülnének tulajdonosáikhoz, s utóbb esetleg elkallódnának.

Méltóztassék azért, ha javaslatunkat teljesíthetőnek találja, egy esetleges újabb felhívásban az iskolákkal és a közönséggel ezt a körülményt is közölni, mert valószínűnek tartjuk, hogy a közönség is szívesebben fogja átengedni leveleit, ha azok végleges sorsa és a Székely Nemzeti Múzeumban való biztos elhelyezése felől is tájékozva van.

Hazafias tisztelettel
a Székely Nemzeti Múzeum igazgatóválasztmánya nevében
Sepsiszentgyörgy, 1916. április 17-én

[a SzNM ovális bélyegzője]
[aláíratlan] elnök
CSUTAK Vilmos [aláírás] múzeumőr.

Bevonulás, átképzés

1914. júliusának első napjaiban az egymást követő hadüzenetek nyomán az ország városaiban, falvaiban megbolydult az élet. Emberek tolokodtak, vitakoztak a mozgósítást elrendelő falragaszok előtt, egyesek harsányan éljeneztek, hangzatos jelszavakat puffogtattak, a tereken katonazenekarok buzdítottak az igazságosnak vélt harcra, mások gondterhelt arccal sügtak össze, az otthonokban pedig sírva készítették a bevonulásra fiukat, férjüket az anyák, a feleségek.

A gyors átképzésre, vagy azonnali frontszolgálatra behívottak Brassó, Nagyszeben, Marosvásárhely kaszárnyáiból hazaküldött levelekben, fényképek hátoldalaira írt üzenetekben az első napok eseményeiről számolnak be. A közlegények apró öröme, ha ismerőssel, falubelivel kerülnek egy századba, az önkénteseket a helyezkedés, a választási lehetőségek foglalkoztatják, a tiszteket a kötelező bizakodás, magabiztosság jellemzi. Íme:

„Brassó, 1914. VIII. 2. ... Szerencsésen megérkeztem Brassóba du. Fél három óraker ... sírást hallottam eleget, de annyit amíg Brassóba értünk nem soha minden állomáson. Milyen kiáltozás és jajveszélkezés volt az borzasztó, rengeteg sok nép vonult be...”

BÉRES Mihály tizedes, Gidófalva
„...szerencsésen megérkeztünk. Itt annyian vannak, hogy a városba sem férnek. A jelentkezést többször is megismételtem, de mindig elutasítottak, mivel nem győzik az elhelyezést. A hazai tarisnyából még tart, hát nem sietek...”

Brassó, 1914. jul. 27. NAGY Ferenc, Aranyospolyán

„...itt vagyunk mind és itt is hálunk, reggel jelentkezik az egész, mi pedig azt mondják, megyünk tovább...”

Brassó, 1914. aug. 2. TIMÁR József, Sepsiszentgyörgy

„1914. aug. 5. ...még itt vagyunk vásárhelyt, s nem tudjuk hova leszünk el, az árkosiak még mind együtt vannak, megkérlek szépen, hogy Zó tikára úgy ügyelj mint a két szemedre, és még a marhákra is és a kóst gazlására nagyon ügyeljetek... Egy házba vagyunk az árkosiak és a szalmába jól heverünk...”

Brassó, CSEREI Gyula, Árkos
„1914. aug. 7. Szeben ...már fel vagyunk öltözve és itt is fogok maradni, amíg a többit is felöltöztetjük.”

TIMÁR József, Sepsiszentgyörgy
„Kézdivásárhely. 1914. okt. 13. ... Már készülnek és készülünk mint a fecske madár, mert kiadtak a

gúnyoktatásért 13 koronát, adtak egy téli inget és egy gagyát, 1 pár kesztyűt meg egy pár téli kapcát és 5 korona pénzt és sebkötözőt is...

BOKOR Mihály, Árkos, II. Hadtápszászlóalj.”

„191a. okt.18. ...felöltöztettek s úgy bezártak a sok részleges ember miatt, hogy a kapun nem eresztenek ki senkit sem bé, az elmenésről nem lehet semmit hallani...”

BOKOR Mihály, Árkos

„...a tüzészertárba helyeztek el. A törzs-örmester úr enyedi, s azzal fogadott bennünket, hogy ti enyedik 6 hét múlva mind rangosak kell legyetek, mert ha nem, kitekerem a nyakatokat. Én ismerem jól, tán édesapám is, FURDÁN-nak hívják, román ember...”

Nagyszeben 1916. május 5. BOCSÁRDI László, Nagyenyed

„...hívtak engem jelentkezem az ezredirodán, nem tudtam elképzelni mit akarnak velem ott. Azt kérdezik mi a mesterségem, mondtam lakatos vagyok na ha igen menjek orvosi vizsgára el is mentem ott éppen úgy megvizsgáltak mint akkor mikor berukkoltam jónak találtak elküldtek a raktárba új ruhát faszolni s akkor mondták küldenek Budapestre fegyver mesteri tanfolyamra...”

Nagyszeben, 1916. jun. 12. BOCSÁRDI László, Nagyenyed

„...Sajnos, úgy hiszem, személyesen nem találkozhatunk, pedig ha tudtam volna, jobban elbúcsúztam volna...”

Vidombák, 1915. IX. 11.” VARGA Nándor Lajos, Sepsi

„Vidombák, 1915. XI. 25. A földig hajló gerinctördeléssel és megbánással esedezem kegyelméért, mit remélem, meg is ad, annál is inkább, mert a folytonos szeles hideg és havas idő folyton csak a meleg szobára engedi gondolni a naphosszat kinn ácsorgó katonát... Együttal „alázatosan jelentem”, hogy elő vagyok jegyezve a következő menetszázadba...”

VARGA Nándor, önkéntes szakaszvezető.”

„Brassó, 915. dec. 18. Most talán képes lesz elhinni, hogy a menetszázadban vagyok. Már vagy négy napja itt üldögélünk a menetben, ami csak a jövő hónapban lesz indolóban... Csak az a baj, hogy lucskos az idő és kevés a „minázi” (CSURAI cigány szerint – de szerintem is

VARGA Nándor Lajos, Sepsiszentgyörgy

„...asztán a tavaszon vagy nyáron mi is megyünk verekedni a puskatussal. Ma van a születésnapom, szeretném, ha meghíznák a fületem egy kicsit, hogy sokáig éljek...”

Marosvásárhely, 1914. X. 25. GÁBOS Dénes Sepsiszentgyörgy

„Még eddig minden karácsonyon otthon voltam, s most talán az utolsóra sem mehetek haza. Most adnak rekrutákat a kezemre kiképzésre, s azokkal

töltöm a karácsonyt. A télen valószínűleg nem visznek le a harctérre. A hosszú kardomat odaadnám fél napi szabadságért...”

Marosvásárhely, 1914. dec. 12. GÁBOS Dénes önkéntes

„...Aztán gondoljanak néha rám is... Olyan gyermek vagyok még úgy várom, mikor adják már a vakációt, s csak mikor megcsörren a kardom, jut eszembe, hogy katona vagyok...”

Marosvásárhely, GÁBOS Dénes, 1914. dec.18.

„1914. dec. 22. ...Beosztottak a 6-ik marskompániába, de azt hiszem, február előtt nem megyünk le semmiképp. Fehérneműm úgyszólván nincs, fogságba estek. Dohányom nem is volt. Kedvem néha volna, de nem zálogosíthatom el. Hazaszeretemen nem kap senki. Még egy házasság kihúzna a sárból, de inkább lemegyek Szerbiába komitácsira vadászni”

Marosvásárhely, GÁBOS Dénes

„...A tisztek kontingentálása már nem volt ilyen sikeres. Tömegesen jelentkeztek reumával, ischiáisszal, aranyérrel, nemi bajokkal, idegssokkal, de főleg undoritis és horror belli című betegségekkel...”

HAUSZKA Róbert, tartalékos főhadnagy, Arad.

„Nagyszeben, 1914. aug. 28. ...Nyugodtan mondhatnám, hogy örömmel, s a fegyveres erőnkbe vetett rendíthetetlen bizalommal készülök az utra, melynek esélyei s vége beláthatatlan, s melyről sokan, nagyon sokan nem térnek vissza soha. Én bízom abban, hogy azok imája, akik engem szeretnek, meghallgatásra talál, s viszontláthatjuk majd egymást... mi már annyira beleéltük magunkat a háborúba, hogy bármily bátrak is legyünk, egy ilyen ut előtt önkéntelenül is elfog egy-egy pillanatra az elmúlás gondolata. Nap-nap mellett olvassuk, hogy ezren és ezren esnek el, s mikor eszünkbe jut, hogy pár nap múlva talán fülünk mellett füttyölnek a golyók, akaratunk ellenére arcunkban érezzük egy-egy pillanatra az elmúlás szelét...”

ERŐS József, tartalékos hadnagy, Sepsiszentgyörgy

Irány: a harctér!

...és elindultak a szerelvények. Zöld ággal, virággal díszített katonavonatok repítették északnak és délnek a – hol bánatukban, hol lelkesedésükben éneklő, s néha ordításba fajulóan nótázó – katonákat. Lássuk, miként éltek át odüsszeiájuk kezdetét!

Néha még a bizonytalan, de vérszesen közeledő indulási napra várva, mások közvetlenül a bevonás előtt írnak szeretteiknek:

„...a kiszivárgó hírek szerint leghamarabb kedden indulhatunk s nem Oroszországba, hanem Szerbiába. Ennek egy cseppet sem örülök. Sokkal szívesebben mennék Oroszországba dacára annak,

hogy téli hadjáratban lenne részem. Ott legalább katonák ellen harcolnék, itt pedig nők és orvul támadó rablók ellen kellene küzdenünk...”

Szeben, 1914. aug. 29. ERÖS József, Sepsiszentgyörgy

„...még mindig itt vagyok, sokan már elmentek... mind Galíciába. Az a szerencsém, hogy a mindennapi kiadást megkeresem, mert másképp rossz volna, mert nem bírom a kosztot megenni, ami úgy is gyöngö, mert borzasztó sokan vagyunk...”

Szeben, 1914. aug. 17. TIMÁR József, szanitéc, Seps

„...most már borzasztó sokan mennek le a harctérre, majdnem minden nap viszik a csapatokat... nem valami kedvvel mennek, mert félnek a hidegtől, a nélkülözéstől. A golyótól nemigen fél senki, sőt.”

Kolozsvár, 1914. nov. 26. GÁBOS Dénes, vadászönkéntes, Seps

„...most, 1915. december hó 1-én este 11 órakor indulunk a bukovinai harctérre. Ki tudja, látjuk-e még valaha egymást...”

SZÉKELY Dezső hadapród, 2. honvéd gyalog-ezred

„...1914. aug. 30. ...Étkezés után felszerelünk. Többen félrevonulnak, tárcájukban búcsúként megindultsággal nézik az arcképeket. Nem tesz valami bátorító benyomást a lélekállapot eme megnyilvánulása...”

ERÖS József, tart. hadnagy Sepsiszentgyörgy

A katonák leveleiből ollózva kirajzolódnak a harctérig megtett út eseményei:

„...talán megsegít az Isten annak dacára, hogy első tűzbe megyek be... most tehozád szólok anyukám... ne feleddj el emlékezetemben megtartani, ha el találnék halni, talán megérdemlem, azt hiszem nem voltam olyan rossz tehozád és bocsáss meg minden rosszaságomért...”

A vonaton, 1914. aug. 12. BÉRES Mihály, Gidófalva

„...Kiskapusról küldöm ezt a pár sort... Borzasztó sokan utaznak, még mindig nem tudunk semmit. Kósa hírek szerint Galíciába megyünk...”

TIMÁR József, Sepsiszentgyörgy, 1914. aug. 22.

„Szatmárnémeti. 1914. VIII. 13. este fél nyolc...ép most vacsoráztam töltött paprikát és sört ittam rá és innen indulunk tovább Galícia felé...”

BÉRES Mihály, Gidófalva

„Máramarossziget, 1914. VIII. 14. reggel fél 5...itt reggelizni fogunk és most bejöttünk Lengyelországba és innen indulunk Galíciába... az ellenség nagyobb részét elverték úgy hallottam és a mi részünk-re átpártolt 4000 ember...”

BÉRES Mihály, Gidófalva

„...Itt vagyunk Királyházán nagyon vígan vagyunk a cigányok huzák, mi táncolunk, vasárnap van, az egész falu az állomáson még nem tudjuk hová megyünk. Szatmárnémetin volt a reggeli. Nagyváradon gyönyörűen fogadtak...”

1914. aug. 23. TIMÁR József, Seps

„...éppen az orosz határon vagyunk, egy óra múlva már bent leszünk Oroszországban. Itt nagyon finom népek vannak. Nagyon szívesen fogadtak mindenütt, nem tudom majd a muszkák hogyan fogadnak...”

Wichrau, 1914. aug. 25. TIMÁR József, Seps

„Stanislaw, Lengyelország. 1914. VIII. 15. Elérkeztünk rendeltetési helyünkre és jelenleg mostan itten leszünk... a népekkel beszélni nem tudunk mert ruszok...”

BÉRES Mihály, Gidófalva

„...mi most megyünk Lembergbe és mi ott nagyon sok muszkát fogunk megölni ha az Isten megsegít... 1915. VI. 26. kelt a vonaton.”

BARABÁS Mózes, Árkos

„1915. VI. 28. kelt a vonaton...Mán két nap és két éjjel jöttünk és még nem értünk oda még csak itt vagyunk Sziléziába és még lebergig sokat kell menjünk egy kicsit meg kesztük uni... itt nagyon sok muszkát látunk hozák őket lebergből mán 12 vonatal találkozunk... nagyon sokat foktak el...”

BARABÁS Mózes, Árkos

Az ellenség közelében

A központi hatalmak kezdeti győzelmei, sikeres támadásai lelkesedéssel, bizalommal töltik el főként a tiszti állományt:

„1915. június 5. ...Csapataink egymást erő győzelmei nagy lelkesedést s harci kedvet keltek itt. Az olasz becstelenség pedig általános felháborodást s határtalan gyűlöletet támasztott. Égünk a vágtyól, hogy részt vehessünk Romulus hítszegő unokáinak megleckéztetésében.”

ERÖS József, Seps

„1915. aug. 29. ...Olyan jól állunk, hogy a háború elején álmodni sem mertünk volna ilyen helyzetről. Most láthatja mindenki, hogy a sok-sok millió nem veszett kárba. Csodálatra méltó a mi hadseregünk szervezete. Minden nap egy újabb győzelem Ha ez így tart, vége lesz a háborúnak...”

ERÖS József, Seps

„A helyzet változatlanul jó. Az idő isteni, s a harci kedv ezzel lépést tart...”

DÁLNOKI VERESS Lajos főhadnagy, Seps

Így látják, hallják a közkatonák is, némelyikük kalandként tekintve vissza a történetekre:

„1914. aug. 31. ...még mindig megyünk előre a Visztulát is átléptük már egy hete. Nagyon jól állunk, úgy szalad az orosz hogy alig tudunk utána menni...”

TIMÁR József, Sepsi

„...mi újság van nálatok, borotválkoznak-e arra a muszkák, mert itt nincs arra idejük...”

1914. okt. 21. KOVÁCS Lajos káplár, Komolló

„...most éppen pihenünk a határon, a muszkát keressük, de ki tudja, hová szaladt el... Milyen hamar ment a muszkák kiverése, Istenem! Ezek a németek csak rájok néznek s máris szaladnak, most iszonyú messze mentek, mi csak úgy masírozunk egyik faluból a másikba, mintha a mi hazánkban lennénk...”

1915. máj. 21. GÁBOS Dénes, Sepsi

„...elég jól menyen itt is a dolog, mert a muszkák meg sem álnak előttünk mindenüket elégetik, hogy mi ne kapjunk semmit...”

1915. jul. 29. BARABÁS Mózes, Árkos

„1915. május 22. ...az oroszot folyton üldözzük és megállásunk sincs. Most már elmondhatjuk, hogy a Kárpátok orosz mentesek Megállása nincs is a büdösnek... Kedden egy falu elfoglalása alkalmával roham volt és 1412 ruszkit fogtunk... Ezt a lapot fogolykíséretéről visszafelé írom...”

MIHÁLY Endre tizedes, Bikfalva

„1915. december 17. ...Szerbiával készen vagyunk eszük iszuk minden vagyoniakat czudarul vadnak szegények szilva pálinka van elég...”

VARGA József, Réty

Közérzetüket gyakran a könnyedség, fölényesség jellemzi:

„1914. szept. 29. ...Kitűnően érzem magam, csak ketrecrekre volna szükségem, hogy az ellenséges fiókákat oda beraktározhassek... Különben a marskompánia első zugjában vagyok sarzi, ami pedig – azt mondják – hogy kitüntetés, de azért talán jó lenne az akadémia utolsó padjában tölteni a telet...”

GÁBOS Dénes, Sepsi

„...jó volna ha úgy tunok vadászni az ellenséget mint a nyulakat de azt nem tudjuk mert ők is lőnek de a nyulak nem lőttek csak mi lőttük őket...”

TÓTH József, Uzon

„1915. I. 12. ...Olyan jól van dolgom, mint az angyaloknak a paradicsomban – vagy ahhoz hasonló. S aztán?! Nem vagyok olyan anyagból gyúrva, hogy zokszó hagyja el az ajkamat, amikor legszebb kötelességemet teljesíthetem. Nem olyan veszélyes a helyzetem, mint azt otthon elképzelik, na meg nem is vagyok olyan tátott szájú, hogy egykönnyen bajom essék...”

SIMON Gábor önkéntes, Sepsi

„...Az orosz egészen nyugodt, igazán alig lő, úgy látszik, valamiben törí a fejé. Különben nem is olyan rossz ez a háború, ha így tart ezután is, meg lesznek elégedve vele...”

1915. ápr. 27. MISKOLCZI István tart. hadnagy, Páva

„Sniatin, 1915. III. 26. ...az osztrák magyar ágyuk zenélik a RÁKOCZI indulót melyre a muszkák maséroznak minden nap százával a fogoly táborba Magyarországba...”

BENKE Károly tizedes, Bikfalva

A kisebb kellemetlenségek felett is könnyen siklanak át:

„Kelt. 1916. III. 3-án ...Írok én most magiknak egy rossz eseményt azt hogy a tűzértől egy káplár átszökött az oroszokhoz azért hogy nem atak szabadságot és mindent elárult az oroszoknak, hogy hol vannak az ágyúink és a rezolva katonaság és az oroszok úgy bé lötek az ágyúval a mi ágyúink közé hogy két darab drága ágyunk ment tönkre...”

BARABÁS Mózes, Árkos

„...és azt írják az árpát és a zabot el is vették. Itt erre felé csak az ágyúgolyók szántanak és a fegyver golyók boronálnak és a masegever⁴ hengereit. Most ismét átszökött egy német kapitány egy Pionér⁵ kapitány s egy tüzér kapitány a kötél egye meg őket sok gazember... 1916. IV. 12.”

RÁDULY Mózes, Nagyborosnyó

A veszély érzete azonban mindig a közelben bujkál:

„1916. VIII. 1. ...csak arra kérd a jó Istent hogy ha lehet ne kerülj ide mert itt igaz, hogy nincsen erősen rossz dolgunk csak az a baj, hogy ma élünk és holnap meg vagyunk halva az pedig elég baj...”

RÁDULY Mózes, Nagyborosnyó

Azok, akiket egyelőre elkerültek az ütközetek borzalmai, inkább az időjárás okozta viszontagságokra panaszkodnak. Különben is, az időjárás a levelek egyik állandó témája:

„...sokat kell szenvednünk mert olyan hidegek vannak éjél a földbe hálni hogy reggel a testünk nem is érez. Halom MÁTÉ Zsiga is megsebesült én is szeretnék egy könnyű sebet kapni hogy télen ne éne it szenvedni... 1915. IX. 20”

BARABÁS Mózes, Árkos

„... (1915. szeptember) 20-án este olyan hideg volt hogy csatogot egészen átázva kült hálni a szabadba azt hitük mind ot fagyunk meg és mégis megéltünk... De hogy milyen idő volt el sem hiszi senki. Október 11-én ahol voltak az ágyuk a ho odalepte meg befagyot és a muszkák úgy el is menekültek hogy három napí mars után alig értük be őket... 28-án térdig érő hoban mentünk előre a havas közög... 29-én olyan havazás közt mentünk a tihára hogy még tíz lépésre sem látuk egymást hol most volt a legszigorub éczaka mit kint háltunk lovastol egy méteres havon másnap megint át mentünk galicziába akora hoba hogy hat kilométert 1 nap és fél alat mentünk el egész éczakán keresztül kora ho volt hogy lovastol sem látunk ki belőle az ösvényből...”

SÁNDOR József tizedes, Zetelaka
„1915. nov. 17. ...a hideg rém nagy volt, sok embernek lefagyott a lába, megvakult, úgy sirt mint egy kisgyermek. De menni kell, mindegy csak a daszmussz...”

NAGY Ferenc, Aranyospolyán
„(1914) dec. 10. ...négy hónapja kint vagyok már a harcmezőn... megszoktam már mindent, kivált-kép a hideg földön aludni, ha haza megyek az ágyat és a párnákat el fogjuk adni... Jól telik az ellenség földjén, mert győzünk, nagyon félnek tőlünk szegény civilek, pedig senki sem bántja...”

TIMÁR József, Sepsí.
„1915. jan. 16. ...Hó itt most akkora van, hogy én ekkorát még nem láttam, némely helyen két méter vastag is van...”

TIMÁR József, Sepsí.
„...Az oroszok filc csizmákkal vannak felszerelve. Mi csak azokkal a fehér ministráns ingekkel, amelyek azt a célt szolgálják, hogy a hőmiliőben ne szolgáltassunk feltűnő célpontokat...”

HAUSZKA Róbert tart. főhadnagy, Arad
„1916. 4. 2. ...nagyon fájnak a lábaim, mert télen erősen kihültek, hej de nagyon jó volt aztán mégis, hogy a hóspákt elhoztam, mert nagy hasznát vettem neki s a bundának is, mert mégis jó volt hogy megfogadtam szavadat...”

CSEREI Gyula, Árkos
„1916. 5. 31. ...itt jó idő jár és jól nőnek a rozsok is amit még az orosz sógorok vetek volt...”

BARABÁS Mózes, Árkos
„1916. 6. 20. ...itt vagyunk a regemencz komandinál⁶ fenyő lanot viszünk derekalj helyet azon hálunk, de még így is jó csak egészség jó legyen és az jó van...”

BARABÁS Mózes, Árkos
A harcéri tisztalkodás rendszertelensége, a megfelelő higiéniai feltételek hiánya s ennek következtében a tetvek és a rüh megjelenése miatt sokat szenvedtek az amugy is mostoha körülmények közé került katonák.

„...kivíttek onnan Páléra, egy gyönyörű fenyves erdőbe. De csak aval is maradtunk, mert kevés étel volt, kenyér mondhatni egyáltalán hetekig, s nem volt szállásunk sem jó. Este a nyugvás előtt kiültünk az udvarra, mert a szobánkban a sok bolha miatt nem lehetett megállni.”

1915. jul. 6. NAGY Ferenc, Aranyospolyán
„...már tetűt is kaptunk, de kiforáztuk, egyéb ujságot nem írhatok...”

1915. jul. 18. BARABÁS Mózes, Árkos
„1915. November 21-én ...és a pakba küldeneék olyan zsírfélét is a tetvek ellen mint a tavaly is küldöttek volt...”

ZOLTÁNI Albert, Réty

„1916. febr. 1. ...legyen szives külgyön minél hamaráb tetű elen valamit mert hanem végünk lesz megesznek élve...”

PAP Béla, Réty
„Kelt 1916. III/25 Galiczia... akora sárok vannak hogy alig bírunk menni, tetű pedig anyi van hogy nem győzük takarítani magunkat, még a föld is tele van tetűvel...”

BARABÁS Mózes, Árkos
„Édes anyu, azt hiszem, nem fog csodálkozni, hogyha megírom, hogy rühös vagyok. Ezt Szerbiában nem is valami nagy vicc megkapni. Ha van időm, vakarom magam, különben megyünk előre!!!...”

DÁLNOKI VERESS Lajos, sepsi
A harc és állóképesség egyik legfontosabb feltétele a rendszeres és gondos ételmezés volt, a tápláló és laktató ételek biztosítása a fronton harcolóknak. A csapatokkal együtt vonuló tábori konyhák a rendszeres, meleg étellel való ellátást voltak hivatottak biztosítani. Az énnivaló azonban nem juthatott el mindig forrón a lövészárók közelébe, mert a főzőalkalmatosságok könnyen szemet szűrhattak. A főzés messzebb, a tűzvonal mögött kapott helyet, innen továbbították az első vonalakba a menázsit.

„1916. március 29. Néhány kilométerrel közelebb a fronthoz egy kiállhatatlan, minden elképzelhető „Etappenschwein”-nal⁷ tűlzúfolt faluba kerültünk. Kényelemről szó sincs, unatkozni sem lehet. Olyan mozgalmas az élet, oly jövés-menés van itt, amilyet a hábo-rúban még nem láttam. A falunak egyetlen feneketlen utcáján bonyolódik le a hadosztályunk egész ételkészítés- és lőszerutánpótlása. Kora reggeltől késő estig megra-kott szekerek döcögnek, teherautók robognak, lovasok vágatnak ide-oda ablakunk alatt... Egymás után érkeznek az élelemmel, takarmánnyal, felszereléssel megra-kott vonatok... Csak ezt látva tudja valaki megérteni, mit jelent háború idején egy hadtestet élelmezni, méghozzá jól élelmezni. Mert most igazán jól él legénységünk. Hasonlíthatatlanul jobban, mint a németek. Kenyerünk ma is olyan, mint békeidőben, vagy talán még fehérebb. A hús valamivel kevesebb, de mindig jó, mondhatni első-rangú. Bor kijut minden napra, a napokban is néhány ezer hektoliter érkezett. Olyan élet van itt most, hogy sok – ha nem volna az a fene hősi halál – azt kívánná, még sokáig tartson a háború...”

ERŐS József, Sepsiszentgyörgy
„A kocsikonyhák leadták az ízletes ebédet és a szolgálatvezető őrmesterek kiosztották az éles töltények ízléstelen mennyiségét”

HAUSZKA Róbert, Arad
„1914. XII. 13. Arad ...megkaptam a pakot de egyébként nem örventem csak a tésztának s az almának mert itt nekem nagyon jó kosztom van mert reggel van kávé de majd egy fél liter zsemlével 10 órára sonka

zsemélével dére leves utána sült hús mindig aztán még nyomtatni szilvaizes laska vagy cukros vagy sütemény özsonyára megint kávé vacsorára sült prézilyen makaroni vagy krumplival s délbe s este egy egy pohár bor, de ha mán elkülték valahogy elfogyasztom s ha mán kültek legaláb mért nem kültek májashurkát tuták hogy a kolbászt egyébkor sem igen eszem...”

BARABÁS József, FISCHER Eliz Palais Hadi-kórház Arad, Árkos

A hátországtól elzárt területeken, vagy a már vesztesre álló csaták, háború reményvesztett napjaiban azonban az akadozó ellátás miatt a katonák magukra utaltságát jól szemléltetik a következő sorok:

„A legénység gyomortöltelékét keresett és talált a káposztaföldön, a répatáblákon, itt-ott a gyümölcsöskertekben, az utszéli szegélyfákon. A legkedvesebb és legkiadósabb főtáplálék volt a nyers káposztaorzsza és a földből kirántott nyers répacsutka, ehhez esetleg egy kis vadkörte vagy hecsempecs⁸ deszert.

Ez a táplálkozás újabb csapást mért a visz-szavonuló ezredre. A kólika – vagy ahogy irták a szépi-tett szóval: a disenteria⁹ – lépett fél. A katona menetelt, görcsök fogták el, s a csapat felerésze volt a sorban, a másik fele guggolt az ut mentén... Ekkor ismét eszembe jutott BARZA ezredes beszéde „Die ganze Weltschaut auf Uris!”¹⁰. Nem lett volna izléses látvány a világ számára a természeti szükségleteit végző bakáknak az ut mentén felsorakozó guggoló rajvonala.”

HAUSZKA Róbert, Arad

A harctéri ennivaló azonban az esetek nagy részében kiegészítésre szorult. Ezt igazolja az a tény is, hogy az időjárás és a honvágy mellett a levelezések fő témája az otthonról remélt és türelmetlenül várt csomag érkezése jelentette.

„1918. ápr. 13. ...hogymindig éhes vagyok az már régi vicz... csak a soványságomnak veszem hasznát, akármiről panaszkodom a véget elhiszik...”

KÓSA Imre, Illyefalva

„...Kérek szépen anyuskám ha csak teheted egy kis szalonát meg egy komisz¹¹ nagyságu kenyeret megpróbálni, és küldj de úgy hogy sokba ne kerüljön... mert az megáll ha sokáig is tartják és nem kézbesítik, hogy pótoljam a faszolást¹² mert bizon nagy étvágyam van, és fehér szalona legyen hogy egy kis krumplit ránthassak belőle mert krumplit lehet kapni, de a legolcsóbbba kerüljön ha el talál veszni még sem olyan sajnálatos kár reszkir¹³...”

1915. VIII. 28. SIMONKA Miklós

„1915. XII. 14. ...valahogy ha csak lehet legaláb süteményt külgyenek és czukrot, vakarut¹⁴, rumot, sós-borszeszt, örlött kávé egy kicsi tarisnyával és csukoládét külgyenek és ojan katójákba külgyék a pakot¹⁵...”

BARABÁS Mózes, Árkos

„1916. 3/5-én ...szeretném ha egy enivalót küldenének mert nagyon jól esnék... dohányt, cigarettát, csokoládét, rumot, kalácsot és hust, kenyeret vagy vakarut...”

CSEREI Gyula, Árkos

„...nem tudom hogy milehet az oka hogy ilyen gyéren küldenek pedig én megirtam, hogy külgyenek minden 2dik nap... és külgyenek bene tepertyüs pogácsát és vagy egy palacsintát is kenyér lisztből és külgyenek nagy csomagot is...”

CSEREI Gyula, Árkos

„1916 6/1 ...a nagy csomagot megkaptam... és nem is volt felbontva volt bene egy kalács és a zsebkendőbe tézta, czukor, borszesz, ecet, dió, magyaro, cigareta, csukoládé, hagyma de az nekem olyan jól eset hogy tám soha nem tudom megköszöni azt a sok, jo csomagot maguknak Édes szüleim. De tám csak a jó Isten megsegít és ha haza megyek soha még rosz szot sem szolok magiknak...”

BARABÁS Mózes, Árkos

Tűzszünetben, tartalékban, távol a tűzvonalától a katonák kipihenhetők a fedezékben töltött napok fáradalmait, levezethették a felgyülemlett feszültséget. Erre a hadvezetésnek is gondja volt, igyekezett az ilyenkor nélkülözhetetlen szeszcsinált, főként bort biztosítani a visszavonó vagy éppen a közelebről bevetésre kerülő katonáknak.

„1916 május 5 ...tölcsük napjainkat ahogy lehet, de ha ugy néha látnátok, olyan virágos jókedvet mutatunk, hogy ne tovább, még én vén létemre is ugy fuvom a dalt, hogy zug a hely bele, de az csak ideiglenesen tart más percbe a gondtól nem birom a fejem, hát legalább kedves feleségem ezt az oldalát bizd rám én erre ugy is ráérek...”

KÓSA Imre, Illyefalva

„1916. III. 3. ...Külgyenek husz koronát mert bejötünk Zán ide Koroticsbe és itt most jo volna egy pár koronám mert mi már megik is gondolhatnák hogy it még nem mulatunk és nagyon kívánjuk ezt a jo bort amit it árulnak mert minnd Nagy Német országból szállítsák ide...”

BARABÁS Mózes, Árkos

„1916. jul. 11. Kedves „Schuster a bögös!” Ma végre megszabadultunk a „drága” közellététől. csak augusztus elején fogjuk viszontlátni. Képzelheted hogyan érezzük magunkat. Az éjjel reád is gondultunk mert volt az alsó korcsmában egy murink „csak reggelig” Még a kedves testvérek is ott mulattak velünk.”

SZEMANN Nándortól TIMÁR Józsefnek Sepsire.

A tiszteknek, már beosztásukból kifolyólag is több és tágabb lehetőségük adódott a kikapcsolódásra. A tágas tisztí barakkok, a tisztierkezdék vagy a hátor-

szág beli helységek vendéglői sokszor több napi mulatások, dorbézolások színhelyei voltak. ERŐS József tartalékos főhadnagy menyasszonyának, GYÖRGY Mária tanítónőnek nem egyszer beszámol az eltöltött görbe estékről.

„1916. márc. 19. Tegnap oly kedélyes napunk volt, melyhez hasonlóra még a békeidőből is kevésre emlékszem. A szomszéd faluban egy 31-es zászlóalj van kiképzésen. A parancsnok és több zászlóalj beli tiszt régi jó ismerőseim, akikkel a háború alatt sok nehéz napot éltem meg. Tegnapra a katonazene volt kirendelve hozzájuk és meghittak bennünket ebédre. A szerény ebéd késő éjszakába nyúló szilaj dorbézolás lett. Mi azzal az elhatározással mentünk vol tel hazulról, hogy legkésőbb három órakor indulunk is visszafelé. De hát három óra tájban bizonyára a zene hatása alatt kezdtt megjönni a jókedv. Marasztottak, csak még egy órát. A zene elment. Előkerült két hegedű és egy fuvola. Belekezdttünk anó-tázásba. Hat óra tájban már a csárdást járta a fiatalabb-ja a szoba közepén. Érdekes hogy a mulatáson részt vett 20 tiszt közül csak haton voltunk született magya-rok. A többi német és román volt. Mégis magyar muri volt, csak magyar szó, magyar nóta járta. Hiába, jól mulatni csak magyarul lehet. Erre rájöttek már nem a magyarok is. Holnap vagy holnapután nálunk ismé-teljük meg a kedélyes ebédet...”

ERŐS József, Sepsi

A közös összejövetelek, csendes ünneplések sajátos színtelét képezték a karácsonyi és szilveszteri ünnepek. Szeretteiktől és otthonuktól elszakítva ilyenkor vált különösen gyöttrővé a katonák magánya, bár főként a háborús évek elején az egész nemzet megmozdult, hogy a szeretet ajándékait eljuttassa a hazáért küzdőknek.

„916. dec. 23. ...Honapután – éppen szent karácsony napján – talán már alkalmam lesz megismerni a doberdoi viszonyokat...”

ERŐS József, Sepsi

„916. jan. 2. ...Karácsonyunk, újévünk olyan simán, oly minden ünnepi hangulat nélkül mult el, mint a többi feketebetűs háborus nap Hadvezetőségünk ugyan ellátott bőkezűen mindennel, ami az ünnepek méltó megünnepléséhez kell, de nem küldtek meglepé-
gedést, nem küldtek egy kevés ünnepi hangulatot...”

ERŐS József, Sepsi

„Kelt Aradon 1916 december 26. Édes szü-
leim tudatom, hogy nagyon jól telnek a karácsonyi ünnepek a harcztérhez képest kaptunk sok mindenféle ajándékot első ünnepen csináltak karácsonfát a betegeknek a templomban mert ebbe a palotába van csinál-
va a templom is s délelőtt volt imádság ben s elfuttuk Isten Áld meg a magyart s délután négy orakor volt jó oszonya s finom bor teasütemény s minden s mikor az

megvolt osztottak számokat s aztán lehetett nyerni sok félét én is nyertem egy pár fuszéklit¹⁶ egy szivar tálcát s egy sereg levelező lapot...”

BARABÁS József, Kuk Reservespítal¹⁷ in Arad
FISCHER Eliz Palais. (Árkos)

„...csináltunk szép karácsonyfát s minden ember kapott jó vacsorát, szivert, cigarettát, cukrot és egy kis emléktárgyat... főztünk nagy fazék töltöttkaposz-tát. nagyon jó volt, a muszkák persze nagyon bámultak, mert sose láttak olyat...”

1914. dec. 28. TIMÁR József, Sepsi

„Karácsony szépen és jól eltelt. Sok-sok kis ajándékot kaptunk, azt kiosztottuk, s most az újévre készülünk...”

DÁLNOKI VERESS Lajos, Spsi

„...11-én megint visszamentünk Csontosra hol maratunk 24 dikéig it éltem át a háboru legjobb napjait honan 24én fenyves völgyre mentem hol maratunk 26dikáig it elvesztük a szép karácsonyi ünepet mit a magyar nép jo szive küldött oda a fenyvesek aljába...”

SÁNDOR JÓZSEF, Zetelaka

„1917. jan. 9. ...A karácsony is eltelt, de nem kívánok több több iyet s az újébebe való atmenési éjszakát pedig sohase fogom elfelejteni. Ha esetleg azokon a napokon asztalhoz lülvé reám gondoltatok s tán az emlékezés könnyet csalt szemetekbe, nem ok nélkül volt, hisz a szabad ég alatt különösen havas esőben nem kellemes... az étkezés nem lett volna éppen rossz különösen ha jóol meg tudnok készíteni, az edény is hiányos, hát képzeld egy disznó felbontást bicskával 8-10-en nekiállunk s ugy marcan-
goljuk, persze a javát nem tudjuk kelőképpen felhasználni. Süsük meg főzük hogy hamarabb legyen a zsirt pedig előncsük ugyan két csipor zsirom most is van tartalékban keneret szoktunk piritani benne.”

KÓSA Imre, Illyefalva

„1917. dec. 31. Vége van az 1917. évnek is, bizony jó hogy eltelt. Kíváncsi vagyok, hogy kezdődik és milyen lesz az új esztendő. Szeretnék ólmot önteni, de most nem lő a muszka és nincs ólomgolyó. De talán jobb ez így.”

HERBERT Károly, Brassó

A világháború egész tartalma alatt a hadvezetés figyelmének középpontjában állott a katonák családjukkal, szeretteikkel való kapcsolatának állandó és folyamatos biztosítása. Nagy gondot fordítottak a tábori postaszolgálat megszervezésére, amely a háborús körülmények között együttműködve az állami postával, megfelelőképpen el tudta látni feladatát. A posta mindkét irányba portómentesen szállította a kiosztott tábori levelezőlapokat. A közölhető tartalmat a hadvezetés meghatározta (egészségi állapot, csomagkérés-küldés, időjárás), de a küldemények alapos cenzúrázása azok hatalmas száma és az ellenőrzést

végző altisztek felületessége miatt szinte lehetetlen volt. Így történhetett meg, hogy a katonák által „hadititok”-nak vélt tudósítások, helyzetjelentések, harctéri körülmények leírása túljutottak a cenzúrán s összeségükben a világháború egy sajátos alulnézetét vitték haza, s hagyták az utókorra. Különleges harci készültség vagy titkos hadmozdulatok esetén megtörtént, hogy a lapokra csak az előzetesen kilenc nyelven rányomtatott „egészséges vagyok, jól érzem magam.” szöveget küldhették el sajátkezü aláírásukkal.

A közlésre kiválasztott alábbi idézetek nem annyira a tábori posta működésének jó vagy rossz értelmében vett bírálatát, mint inkább a levelek tartalmának változatosságát húzzák alá.

„1915. aug. 3. ...nem írhattam mert előrenyomulásunk volt és van most is és el voltunk szakítva a postánktól. Ezt jelzi az is hogy én se kaptam tőled sokáig, míg végre ma kaptam 15 darabot egyszerre... most nagyon nagy ütközetbe vagyunk mindenütt mi győzünk...”

TIMÁR József, Sepsi

„1917. jan. 28. ...még mindig nem kaptam levelet, hiába én minden nap írok én nem tudom mi van magukal talán megint elmenekültek vagy nem jár talán a posta háromszékről dehát elég az hozzá hogy engem így megöl a bu és a bánat még jobban mint az éhezés pedig már ez is eleget öl meg a sok tetű is...”

KOVÁCS Lajos káplár, Komolló

„1916. jun. 11. ...az éjél álmomban látam hogy 5 képes lapot kaptam hazunot és mikor olvastam a legelső hát az az ének vot belírva hogy Én azt hitem te vagy az első kit igazán tiszta szívből szeretk és felébretem s hát három cigány épen aszt huzta a dekungban¹⁸... én még sirtam is...”

BARABÁS Mózes, Árkos

„1915. jan. 14. ...Ha a boldog családi élet egygyütt létünket megzavarta ez a világ, legalább sorainkal potoljuk hisz még most lehet gyakrabba, ki tudja hogy lesz ezután. Most még a szellő is hozhat hirt hazulról... de később még a vihar sem érhet czélt oly nagy lessz a térköz...”

A haza küldött levelek nagy számban tartalmaznak egy boldogabb jövő iránti biztatást, miközben íróik is már-már a teljes reménytelenség határán állnak.

„1914. szept. 19. ...leveledet ma kaptam meg, melyben még a temetőt is emlegeted, légy bátor és nyugodt, nem szabad olyasmire gondolnod, ... akkor is a legnyugodtabb legyél, ha hetekig nem kapsz tőlem levelet, mondom az lehet az oka annak, hogy a vasutasoknak más elfoglaltságuk van, nem a levélszállítás...”

TIMÁR József, Sepsi

„...de azért ne busujjanaka ha gyéren is kapnak levelet mer azért minnyá nem hal meg az ember igaz hogy a háboru csak háboru nem lehet bizni az életben

meet könyen megüti a golyo az embert s akkor vége de a jó isten megöröz...”

RÁDULY Mózes, Nagyborosnyó

„...de jó az Isten és bizom bene hát ha megsegit és te is kérjed lelkem gyermekeinkel együt, hej mer én ugy szeretnék még élni, hogy senki jobban nem...”

RÁDULY Mózes, Nagyborosnyó

„1916. január 9. ...én csak azon kérem mindig a jó istent hogy vezéreljen haza épen és egéségesen mert ha haza találnek meni én is félszegséggel az nem lesz öröm inkább akkor job ha meghal az ember...”

RÁDULY Mózes, Nagyborosnyó

„...Kelt 1917. ápr. 8kán... It kel hogy szenvedjünk minyájunknak ahonén csak a jó isten tudja hogyan megyünk haza valamikor vagy soha talán it kel testünknek elporladozon... Azér ne agodjanak semit, ne busujanak mer az mind nem ér semit csak talán maguknak csinálnak ártalmat, bizák a jó istenre tegyen velünk amit megérdemlünk, mert a jó isten szeret ő elgondoz...”

BARABÁS Mózes, Árkos

A családtagok elszakítottasága, a távolság, a gondolatok pontosan papírra vető képesség hiánya, az információtorzulás, a rosszindulatú híresztelések nem egy alkalommal vezettek félreértéshez, pletykálkodáshoz, melyek mélyen befolyásolták mind a hadviselőket, mind az otthonmaradottak lelkiállapotát.

„1914. aug. 13. ...kedves szüleim azt írják, hogy én elestem és otthon azt beszélük hát szeretném megtudni hogy aki elindította mert anak én is adnék vejeget segeberugást...”

VARGA János honvéd, Bikfalva

„...most már töb levelet nem írok a leánynak mert rosz híreket halotam rola és ird meg hogy igaze hogy nagyon roszul viselik a leányok magikat mert mi it olyanokat halunk hogy az már igen van...”

BARABÁS Mózes, Árkos

„1916. II/18 ...írják hogy nem kapnak tőlem levelet... én pedig minden nap írok csak ugy lehet hogy KÖNTÉS a postamester nem adja oda mert haragszik hogy a lányal özszement a barátság...”

BARABÁS Mózes, Árkos

„1916. márc. 21. Prága ...kedves jó feleségem irod hogy ezek a szép nők elfoglaltak és azért nem írok de azok engem még a levélírástól nem tudnak elzárni mert nekem anál több császári és királyi eszem van... édes lija ilyeneket ne gondoldj mert már mással nem bizonyítom csak az igaz istennel, aszt nem tagadom hogy többször vagyunk vendéglőben bolondoskodunk vélik akár menyit de nekem ha ők fizetnének akkor sem kelenének van nekem Márikám akit én nem adnék az összesért...”

TIMÁR József, Sepsi

„1916. május 19. ...Pál András azt is említi, hogy valami meglepő érdekes hirtakar velem közölni...”

Talán csak nem kevertek bele valami pletykába mert nekik szokásuk...”

TIMÁR József, Sepsí

„1916. jul. 2. ...én nem vádoltalak semmi félre lépéssel... megírom hogy volt minden röviden. Mikor szabadságot nem kaptam olyan voltam mint egy örült nem tudtam mit csinálók és éppen akkor kapok tőled egy levelet hogy mit csináltattál föl boszantott egy pilanatra mert arra gondoltam hogy én itt a kis lénungomból¹⁹ és cigaretámból amit kapok eladom így takarítgatom a krajczárokat, a tetű esz és te odahaza csak úgy vásárolsz és cifzírán jársz éppen ebbe a drága világban, holott ezelőtt ezt nem tetted...”

TIMÁR József, Sepsí

Az állam- és hadvezetés magas rangú beosztottjainak népszerűség hajhászó harctéri látogatásairól gyakran tesznek említést a katonák:

„1915. febr. 4. orosz front... tegnap itt volt a harcmezőn a mi szeretett trónörökösünk. Nagyon barátságos volt velünk szemben, és nagyon érdeklődött hogylétünk felől...”

KANABÉ József, Kézdivásárhely

„1916. febr. 26. ...itt járt a trónörökös, éppen szolgálatban voltam...”

TIMÁR József, Sepsí

„...még azt is megírom hogy látuk a trón örököst 25kén it járt és nagyon szép ügyes ember megdicsérte a 24es bakákat hogy jól harcoltunk a nyáron, de jól is harcoltunk...”

BARABÁS Mózes, Árkos

„1916. II. 27án ...itt nagyon hideg van és havaz úgy fúj a szél hogy majd elvisz, máma itt volta trónörökösünk ki kelet álljunk aba a csuf időben egy kevesetmegfáztam, mert sokat kelet várni...”

MOLNÁR Károly, Sepsí

ű

A tűzvonalba

A tűzvonala már a harcok, ütközetek, a túlélés vagy megsemmisülés színhelye. Második vonal, első vonal, fedezékek, beásott és álcázott könnyű és nehéz tűzérési ütegek, futó- és lövészárkok, drótkadályok: előre kitervelt és előkészített „díszletei” egy olyan színjátéknak, hol a tét az államérdékek érvényesítése olyan ártatlan életek feláldozásával, akiket anélkül hajtottak a csaták vágóhídjára, hogy a „Királyért és Hazáért!” beszajkózott szlogenen kívül nemcsak hogy a „Mindez miért?”-ről, de néha a közvetlen közelükben zajló események igazi mozgatórugójáról sem volt fogalmuk.

A tűzvonalba indulók hangulatának változatoságát jellemzik a következő idézetek:

„1916. dec. 8. ...Olasz front... az igazat megvalva, én sem tudom világosan elképzelni, milyen a

háborus élet itt elől. Annyit azonban már tapasztaltam, hogy Oroszországban a lövészárkokban jobb dolgunk volt... Az előlről jöttek elbeszélése szerint most itt nyugalom van. De azt hiszem, a nyugalom itt olyan, mint Oroszországban a háborusokodás volt... Itt lesz bőven alkalmam az első kitüntetésemhez még egy másodikat-harmadikat szerezni...”

ERŐS József, Sepsí

„...máma és holnap erős napunk lesz, úgy hiszem, tehát irok előtte még néhány sort. Én már nagyon kitanulmányoztam a szerbeket, csudaszámba menne, ha lelőnének. Mivel bakáik nagyon rosszul lőnek, egyszerűen a puskacsőnek megy az ember, s akkor egész biztos az élete!? Így szól az akasztófa humor...”

DÁLNOKI VERESS Lajos, Sepsí

„1918. márc. 16. Máma indulunk az utolsó stációra, estére az állásban kell lenni. Érzem, mostan kezdődik az élet-halál küzdelem, ki megmarad, jól jár, hullasson örömkönnyekeket, ki itt marad, nyugodjék békében idegen föld szikláinak között, érte úgy is fog hullani mások könnye, akik még sírját sem ismerik. Isten velünk.”

VAJNA Mihály hdpj., Sepsí

A fedezékben eltöltött órák, napok, bár megviselték az odavezényelteteket, a viszonylagos biztonság miatt beletörődtek sorsukba:

„1915. IV. 24. ...Kitünő fedezékem van: egy föld-alatti kunyhó lakótársam egy baka, aki ellát mindennel, csinál tüzet, megfőzi az ételt. A többi katonák ötösével, hatosával laknak egy helyen, ahol én másodmagammal lakom. Unni sem unom magam, mert még tanulni valót is hoztam magammal, a fizika gyakorlatokat”

VIG László, e.é.ő., Brassó

„1916. jan. 1. régi állásunkba jutottunk vissza... Kitünően megy sorsunk a fedezékben. Tüzelünk éjjel-nappal, de nem az ellenségére, hanem fával a kályhában. megvan a rendes pihenésünk, menázunk...”

NAGY Ferenc, Aranyospolyán

„1915. július 17-én ...iten az időjárás hüvös de jó fedezékünk van és a sátorlapot ráhuzuk és nem ver meg az eső már tiz napja hogy it pihenünk a fedezékben az igaz hogy egyszer s mászor egy kicsit ágyuznak ránk a gojtól nem félünk mert ojan a fedezék...”

VARGA János, Bikfalva

„1915. okt. 26. ...Ecsém most küldött levelet azt írja jól van azt elhiszem neki nem kel reszketni a föld alati jukakba hogy mikor csap be a gránát mert ő hátul jár mindig nem a svarmléniába²⁰ s az ágyú és fegyver rofogást is csak messziről halja...”

JÁNOS János, Réty

„1916. jun. 6. ...Továbbá tudatom, hogy it 4kén erős idő volt a vilám a villanylámpákat leütötte és olyan

jégeső let hogymajd megölt és a dekungok megteltek vízel szoval csuf világ volt de a vilám lecsapásától nem jetünk meg mert az ágyu anál is nagyobát szolt még a srapplek is hát aztán a gránát...”

BARABÁS Mózes, Árkos

„1917. jan. 14. ...gránát srapplel ijeszteget elég gyakran, de csak akkor veszük komojabban ha a szele meg a föld csapkodja arczánkat...”

KÓSA Imre, Illyefalva

A lövészárkokba és a könnyű tüzérség fedezékeibe vezényeltek vállára nehezdedek a legnagyobb megpróbáltatások. A néha csupán tíz méterre – szintén lövészárkokban – levő ellenség golyózápóra a gránátok és azok repeszdarabjai állandó életveszélyt jelentettek, nem említve az esetleges rohamokat, közelharcokat, kézitusákat. Ehhez társult az esetenkénti hiányos ellátás, a várva várt felváltás, ha a pillanatnyi elszigeteltség, vagy hosszú pergőtűz miatt nem sikerült kellő időben biztosítani a menázsit, muníciót, a pihent haderőt.

„1918. márc. 20. ...Jelenleg egy kis szünet állott be a gránátózásban s felhasználom az alkalmat, hogy tintaceruzából készült tintával egy pár sort irjak... március 9 óta itt vagyunk Isonzonál. nagyon csunya hely. Térdig állnak honvédeink a vízben, de még így, elcsigázva is visszavertük a taliánok támadását...”

VAJNA Mihály, hdj., Sepsi

„1914. szept. 8. ...magamban készítettem számadást, hogy repeszdarabok ellen védve vagyunk valamennyire, a telitalálat pedig – aki kapja – már ugy sem érzi...”

DEZSŐ Lajos, Krizba

„Kelt orosz-oroszág 1915. XII. 15kén ...mostan csak álunk a lövész árokba és egymásra való lövöldözés történik. Az oroszok igazán keveset lönek. kevés az ágyuja naponta 2-3 lövést adnak le és a kis fegyverből is igen keveset lö. Mienkek a legkiseb mozdulatra srapplel záport zudít rájuk. Földbe vájt házikokba lakunk de ott is jó mert harczosok vagyunk...”

BENKE Domokos, Kovászna

„1916. ápr. 29. ...inet nem lehet mindent megírni mert ha meg lehetne szivesen megírnék mindent hogy tudják magik is hogy milyen világ van a háboruba ágyu és fegyver ropogás között...”

BARABÁS Mózes, Árkos

„Ezek a napok, ezek az éjszakák, ezek a leki funkciók, a tulcsigázott fizikai szolgálat, amelynek tartalma alatt nem volt pihenés, végül is az én idegeimet is összeroppantották. Minden ágyulövésre rángatózást kapok, amely sirögörccsel nyer befejezést...”

HAUSZKA Róbert, Arad

„1914. X. 18. ...Isten kezében van életem, zug a levegő, remeg a föld. Csak a remény táplál, hátha isten megkegyelmez életemnek és arra kérem minden percben, hogy ne tegyen titeket árvává. nehéz percekét élünk...”

KNALL Vilmos, Nagyenyed

„1915. X. 21. ...Kedélyállapotom izgatott... nagy erdőben sáncokban feksznünk 12 napja. Most tanul az ember imádkozni...”

KNALL Vilmos, Nagyenyed

„1914. X. 23. ...helyzetem nehéz, nem tudom, hogy a jó és kegyelmes Istenem mikép intézi el sorsomat, reméjlétek velem a legjobbakat, hogy legalább életben maradjak...”

KNALL Vilmos, Nagyenyed

„1916. VIII/15. ...tovább bizom és reménykedem amíg halálra nem talál egy bolond gojó és ha az is lenne a vége akkor sem mehetünk többé...”

RÁDULY Mózes, Nagyborosnyó

„Még élek midőn e sorokat írom, amidőn a képet küldöm, de csupán halálokat látok magam körül. Rejtélyes kettős életet élek, minden fontosabb eseményt megálmodtam, halálom is talán álom létszen, álom, éb-redés: sehol!...”

„1917. III. 18. Egy nagy koncert közepén írom e sorokat 10 méterre a föld gyomrában. A zenekar közös a digóéval²¹...”

SIMON Gábor, Sepsi

„...és otan vissza vertek benünket a muszkák... azután két napal megint ugy volt, és ez így ment... amíg talpra áltunk és akkor mi vertük vissza őket, de volt futás a mejénkhez képest... egyebet sem lehetet halani csak azt hogy bozsemej bozsemej dáj mi pokoj²² de mű más-kép kesztük mert nálunk csak jaj istenem jaj édes feleségem mári jaj édes gyermekeim de nem volt mit csinájunk amíg a kocka meg nem fordult hogy nem féltünk semitől csak mind a vadak ugy mentünk előre nem volt otan nyugsza dehanem vertük vissza őket...”

TISLER Károly, Zalánpaták

„1915. jun. 14. ...Embereink első szereplésük alkalmával sokat lövöldöztek éjszaka, féltek és ezzel biztosították magukat... Az oroszok is félnek és éjjel az-zal biztosiják magukat, hogy óriási puskaropogást mi-velnek egész reggelig. A fába csapódó robbanó löve-dékek felvillanó tüzet olyan tűzijátékot mutat, mintha számtalan szentjános bogár röpködne szerteszté magasan a fejük fölöt...”

ERŐS József, Sepsi.

„A tizedik isonzói csatának ma van a leghevesebb napja csak ugy sietve lövés közben írom e sorokat... 1917. máj. 25.”

HALMÁGYI Ferenc, Sepsi

„1916. VIII. 1. ...csak arra kérd a jó istent hogy ha lehet ne kerülj ide a harc mezőre mert igaz hogy nincs erősen roszt dolgunk csak az a baj hogy ma élünk és holnap meg vagyunk halva az pedig elég baj és azért írárnék hogy ne kívánj ide jöni hogy akár hogy legyen dolgod csak magyar ország határain belül lehes...”

RÁDULY Mózes, Nagyborosnyó
„1916. V/23. ...most erőst rosz hejzetbe vagyunk... én csak aba vagyok, hogy mert vagy megsebesülök vagy ot maradok mert minden éjel ki kel meni drot huzni az oroszok melé és a masingerével ugy lö hogy még a föld is poroz és még az sem elég hanem az ágyuval is sokat lö hát támcsak a jóisten megsegít és nem hagy el elég baj hogy már men lesz vége enek az ember ölésnek pedig már ideje volna...”

BARABÁS Mózes, Árkos

„1916. 6/13. ...tudatom hogy ma utolso napon a muszkák ágyuzni kesztek és ki is jötek a stelungbol²³ hogy támadjanak de a jó isten segítségével vissza vertük csufosan. De azért tovább fojik a harc most az élyelre várjuk. Most pedig az isten álgya meg mnyájukat és ha meghalok vagy egyszer gondoljanak rám hogy én is maguk köz é tartoztam...”

BARABÁS Mózes, Árkos

„1914. szept. 7. ...az oroszok nem tudták magukkal vinni sulyos sebei miatt... lefektették és csak azt a két embert vitték el mellöle, akik sebesületlenül maradtak mellette... aludva. Annyira ki voltak merülve, hogy elaludtak harc, söt tüzelés közben...”

DEZSŐ Lajos, Krizba

„1915. aug. 17. ...megint röviden válaszolok, mert még mindig tart a nagy offenzíva. Tömerdek a sebesültünk ugy éjel mint nappal...”

TIMÁR József, Sepsí

„1915. szeptember 11. ...aszt irhatom hogy istenek hálá jól vagyok csak a szogoru Bibo komámbol fogytam ki meghalt szeptember ho 7dikén csinálta magának a takarást az árokban és a gojo fejbe találta BUNA Jozsef is megsebesült a fejít találta...”

SINKA Sámuel, Páké

„Harcztér, 1915. november 11 ...Itt most elég békében vagyunk egy kis részen, a muszka sem zavar, mi sem öket. 1-5-ig erős harcunk volt. Ez volt a fényes Strypai győzelem. Még ezredest is fogtunk. Igaz, hogy a mi részünkről is véres győzelem volt... Itt kuksolunk a lövészárookban...”

KÓNYA Lajos, hdpj, Zabola

„1914. november 10. ...véres harcok között mentünk előre. Egyik lovam épp három golyót kapott, nekem kuty bajom sincs! Kivánságom semmi sincs, csak hogy minél hamarabb verjük meg a szerbeket, de ugy hogy soha többé fel ne lélegezzenek...”

DÁLNOKI VERESS Lajos, Sepsí

„...Irtó csaták folytak, és még irtóbbak fognak jönni... ujabban az éjféli csaták a divatosak... az ember mindig Szent István napján képzeli magát...”

DÁLNOKI VERESS Lajos, Sepsí

„1916. 6/13. ...Tudatom hogy megvolt a nagy ütközet de a muszkáknak sok emberük veszet. Az ágyutüz megkezdődöt reggel 3 orakor és tartot este 11, tehát 19 ora ágyutüz volt és ezalat elévonult a gyalogság az oroszoktól és 11szer támadot és 11szer vertük vissza és akor pánczélos motoral jöt a muszka és aszt is vissza vertük hogy aztan többet nem es jöt...”

BARABÁS Mózes, Árkos

„1916. jul. 16. ...Csunya négy hetünk volt és hozza pünköst. Adig vert az ágyu mig csak el nem hoztak nagyon megrítkulva. Egy más helyen ujra rajvonalban vagyunk öt hete és iten nem oly veszély vagyon igaz bé bé potyan-tanak ide is gyakorta de nincs nagy hatása...”

KISGYÖRGY Mihály, Árkos

„...nagy győzelemem harcoltunk szurony rohamra is nekük mentünk és ugy elpalotuk öket hogy még egy sem maradt föl fogot kézel kértek hogy ne öljük meg de mi olyan jó kedvünkben voltunk hogy adig vágtuk mig csak látunk vajegyvet mozdulni...”

BUZSI Antal, örvezető, Uzon

„...Reggelre virradva összeszedtük az erdőben rekedt oroszokat, akik mint foglyok jelentkeztek nálunk. Vásári veszekedés neveltségességét fejezte ki az egyes szakaszparancsnokok és századparancsnokok vetélkedése azért, hogy a fogoly kontingensből mennyi illeti meg x szakaszparancsnokot vagy y századparancsnokot...”

HAUSZKA Róbert, Arad.

A helyi vagy általános fegyverszünetek embe-ri pillanatait jelentették az addig néha alig pár méterre egymástól harcoló ellenfelek egymással való ismerkedésének, barátságkeresésének próbálkozásai. Fényképek és levéldízetek tanusítják, hogy ezek nem egy esetben sikerrel jártak:

„1916. ápr. 24. ...ma épen tíz hónapja a hercztéren vagyunk De ha muszáj... Itt fegyverszünet van lén és 2dikán melyen át lehet meni a muszkákhoz és ad piros tojást és pálinkát és ök is átjárnak nem szabad löni. Jó volna ha már nem is szabadna többet mert így sokal jobb...”

BARABÁS Mózes, Árkos

„1916. febr. 24. ...Jól farsagolunk az igaz, mert minden nap nagy ünepélyt tartunk a muszkákkal...”

CSEREI Gyula, Árkos

„1915-ápr. 4. ...Amint a tegnap hallottam egy bakától, itt a középső rajvonallal szemben, a sógoroknál van kettő, aki dolgozott valamelyik bpesti gyárban s tud magyarul, ennél fogva nagy a barátság közöttük, s akármerre járnak, nem lönek reájuk s viszont...”

GAÁL József, Csernátón

„...Amint a parlamenteur fehér zászlós a küldönccel és a diszjelet fujó küldönccel elindult, a két fél között hallgatólagosan azonnal létrejött a fegyver-

szünet. Ugy a mi embereink, mint az oroszok elkezdtek átkiabálni, integetni, kiugráltak a fedezékből, minden áron barátokoztak...”

GAÁL József, Csernátón

Következzék most néhány, katonák által utólag – főként visszaemlékezésekben – rögzített történet. Érdekesnek találjuk VÉGH Iluska, a hadikórház alá alakított sepsiszentgyörgyi FERENC József Kórház önkéntes ápolónőjének emlékkönyvét, melybe épp bátyja írja a bevezetőt, s melybe a háború első hónapjainak sebesültjei jegyezték be élményeiket, s faragtak emlékeveseket.

„...négy nap és négy éczaka utaztunk még se voltunk álmosak és otan megviratunk és akkor kesztünk harcolni ez tartot este 7 óráig és kaptam egy lövést a kozákoktól a bal kezem nyelire és egy szurást a job karomra este hat orakor heten voltunk négy ágyu előtt és volt 13 órosz tüzér és egy tiszt mire azokal végeztünk volna jöt három kozák és atól kaptam a szurást de azért mind a tizen hetet kivégeztük és így menekültünk meg...”

MÁTÉ Arony (VÉGH Iluska emlékkönyvéből)

„Sebem 1914 szeptember 01-én kaptam este 6 óraker, ez alkalommal az volt a 2. gy.e. feladata, hogy a Lublin melletti erdőből verje ki az ellenséget. A nevezett gy.e. sikeresen megfelelt kötelességének és szuronrohammal megfutamatította a sokkal nagyobb számban levő muszka sereget. E csata után mint sebesült a lublini v.-állomáson vonatra ültem és megszakítás nélkül Sepsiszentgyörgyig utaztam, ahol gyengéd honleányi kezek ápolnak fáradtságot nem ismerő odaadással.

1914. X. 11. Sepsiszentgyörgy, BEDŐ Jancsi” (VÉGH I.)

„1914. szept. 28. ...vizszovalunk taniszloba és ott gyülekeztünk és megindultunk ujra Isten segedelmével előre. Második ütköszetre meg is érkesztünk s gyöszelmesen vissza vertük keszkenüvel intetek hogy megadják magikat de már nem volt több hitelik a ravasz muszkáknak csak lötük tovább ökot halatunk mindig előre s már köszel voltunk hoszik és egyszer megszolaltak a trombiták elkiáltottuk rajta fiuk a haszáért. Egy pár perczig szurtuk ökot ösze vissza de alig tartot öt perczig a muszák levetik fegyvereiket és fel fogot készek kértek hogy ne báncsuk ökot és akkor elfogtunk 210 muszkat 6 gép fegyvert 4 ágyut zsák-mányoltunk tölük és békisértetek a taniszloi álomásra...

TISCHLER Ferenc, Zalánpatak” (VÉGH I.)

„...egy este telefonálnak le, hogy azonnal menjek fel a rajvonalba mert egy géppuska felmondta a szolgálatot és az egyik alkat rész eltöröt benne és a Románok támadnak na aztán ösze is szedtem ami kell és indics Károly a nagy lövöl-dözésbe úgy tám sose féltem mint akkor még négy napom volt a 19dik évig, hogy betölcsem a 18 évemet na de kértem a jó Istent és szerencsésen felértem...”

1916. október, Tömösi szoros, BOCSÁRDI Károly, Nagyenyed

„...a lövészárokban csináltam magamnak egy buvólyukat oda lefeküdtem s onnan lestem tul. Az ök lövészárkuk kb 100-150 méter távolságra volt a miénktől... már eltelt egy órányi és akkor észreveszek valami mozgást... egy Román szépen felmászik a fára a puskát felagyák... értesitem örmesterünket... észre veszi ö is erre mond egyet de ezt nem irom le mert egy nagyon szép jelzöt mondott nekem azt mondja Te menj a géppuska mellé és végy az egyik oldalad mellé és a másik oldalad mellé egy jó lövöt mikor azt modom három Te ne sajnáld mert ö sem sajnál, abba a pillanatba a puskák eldördülnek és a barátunk úgy esik le a fárol mint a szilva...”

1916. okt., Tömösi szoros, BOCSÁRDI Károly, Nagyenyed

„...a fegyvertüz igen nagy volt, nekem is átfurta a hónom alján a golyó. Azt még észre sem vettem, hát egyszer csak hallom, hogy nagyot szól a hátamon a kenyértarisznya. Hát egy dum-dum éte a flájskonzerváimat és mind szétverte. Gondoltam, miért is nem tudott egyikis sebet ejteni rajtam...”

1915. okt. 10. NAGY Ferenc, Aranyospolyán

„...a szakácsunk hozta öszvérrel a vacsorát. A fene öszvér, ahogy meglátott minket, elkezdett ordítani. Mi, a teringettét, neki az ellenség a lövésnek... a szakácsnak is volt annyi esze, hogy a hegy mögé menjen vissza, míg meg ne szünik a tüzelés. De azután nem hagytuk a csacsit közel jönni, hanem négy ember kézen hozta el a fagyos fuszulykát, tíz embernek egy vekni kenyeret, s tizenöt darab cigarettát...”

1915. karácsonya, NAGY Ferenc, Aranyospolyán

„Nyugalomban indultunk felderítésre, amikor a sík terepen a kolumbácsi legyek rajához hasonló streifolással²⁴ megindult az orosz fegyver- és gépfegyver tűz. Menedéket kellett keresnünk és a közvetlen közelben egy csábító gödör mutatkozott. A következő pillanatban már nagyon szerettünk volna kibujni onnan, mert a gödör az előző harcok során használt és kellően töltött baka-latrina volt...”

HAUSZKA Róbert, Arad.

A sebesültek egy részét már a tűzvonal mögötti kötözöhelyen elsősegélynyújtásban részesítették, mások tábori- vagy hadikórházakba kerültek, ahol megfelelő ellátást kaptak:

„914. X/30 ...a szurást a szuron rohamba kaptam de a muszák jötek rohamba és úgy kaptam de most mán gyogyul... oktober 7két bötjöték meg mert akkor az isten engem megszabadit...”

VARGA János, Bikfalva

„1915. január 9. ...nagyob harcokba voltunk mint az öszel mindenap tűzbe voltunk de veszéjes a

géppuskával mert legtöbb agyutüz ara jön mert tudyák hogy a gyalogsági gojő nem bánt előlről mert ot van a páncél és aszt a lövést úgy kaptam hogy roham vot és közel votunk és úgy lötek meg és nem is tutam eljöni hát hordágyon hoztak el...”

Kassa, hadikórház; VARGA János, Bikfalva
„1915. V. 17. ...Engem is utólért a legtöbb katonasorsa. Tegnap egy gránáttól megsebesültem a fejemmen. megoperáltak, de hogy megélek, azt csak a Jóisten tudja. Remélem, a kemény székely koponya kibírja a csapást...”

ERŐS József, Sepsí
„...most már egészen jobban vagyok ne busujjanak mert azt monta az orvos ur, hogy ha kivesszik a gojót akkor elenged Brasóba vagy pedig szenyőre a levelük megkaptam Édesanyám írja, hogy eleget fáj az ő gyenge szive hogy engem nem kurálhat de azért ne fájjon mert itt elég jól ápolnak úgy, hogy még othon se kel jobban, van itt két kisaszony és azok ojan szivesen épolnak és rakják a vizes ruhákat hogy ritkaság át az arczom meggyogyult és egy kicsit jól nézek ki és szeretnek...”

1914. XII/6 Aradon”; BARABÁS József, Árkos
„...bejőtem a brasoi kórházba és otan voltam két hétig de nem akart gyógyulni a karom még le is akarták vágni de én nem engetem szeptember 15én békéreztem a Sepsí Szentgyörgy Kórházba iten nem volt elég a karom fájdalma hanem még nagy fájdalmat szenvedtem a tetanusz betegségem miatt amit a harc téren a sok szenvedés mián kaptam de iten nagyon jó gondos ápolásban részesültem a fogolyán kristóf fő orvos ut keczeri béoltása VÉGH Iluska és KÜLE Dóra ápolonőim jó ápolása véget még új életre tértem felejthetetlenek lesznek mind öröké Isten áldása száljon nemes munkájukra.

BUZSI Antal mint sebesült uzoni
Kelt Sepsí Szentgyörgy 1914. okt/13.”
(VÉGH Iluska emlékkönyvéből)
„...fájdalmaim szünek egészem jó van kívánom a csókot sajnálom a népet kinek fíjai a háboruba engem es sajnált anyám mikor ot votam vígan harcoltam nem féltem a muszkától aki fél az nem ember legén vagyok nem kel élni jól kel élni de ot ehezünk négy nap nem etem csak nyers káposztát akkor és lötem a muszkát.

Emlékiül irta jó szivemből jó kedvel
MOLNÁR Áron”

(VÉGH I. emlékkönyvéből)
„Kelt Kassa 1915. I. 12én ...kejetek ne busujjanak mart mink ojan vígan vagyunk nyomjuk az éneket hogy aszt hiszük a pavilon öszszakad most mán a seb nem fáj... írják hogy irjam meg hogy sebesültem meg hát amint ot üttem a gép puszka melet hát a muszkák jötek rohamra és igaz hogy ahogy csak birtam lötem hogy ami halot vot az borzaszto és mikor votak egy hat lépésre hát akkor akartam vizsáb jöni hogy

a miénkek is menyenek rohamra és mikor fel akarok állni találták el a lábomat...”

VARGA János, Bikfalva
Ütközetek után a veszteségek számbavétele, átcsoportosítások és a kítüntetésre érdemesek felterjesztése következett:

„1918. június 10. ...Ezen a napon a 1. századnak 4 halottja és 11 sebesültje van. Ekkor halt meg CSUTAK László papjelölt, gránát levágta a fejét és szörnyethalt... HERPEI Endre önkéntessel az éjjel érkeztem szakaszommal pótlásképpen a 11. századhoz. E sorokat itten írom fájdalommal telt szivél és elkészülve hasonló sorsra...”

VAJNA Mihály, hdpj., Sepsí
„1918. jun. 20. ...A zászlóalj megmaradt legénységéből két századot csináltak, a 9-es és 11-es. Én a 11-hez kerültem, melynek parancsnoka egy fogságból most visszajött STEINBACH nevű ambiciózus százados. Mánna már „bebaszott”, de fűtülök rá, ha a hacban megfeleltem, a fegyverszüneti szolgálattal nem törődöm...”

VAJNA Mihály hdpj., Sepsí
„Magam sem tudom, miként menekültem meg a XI. Isonzo borzalmaitól, miután öt napig álltuk a taljánok rémes pergőtüzét és támadásait. Majdnem az egész ezred odaveszett...”

HALMÁGYI Ferenc, Sepsí
„1916. VI. 22. ...nagy dolgokat éltünk át mi mijet soha többször pedig töbön vetünk részt. Elképzelheti hét rohamot intéztek és négyszáz ágyu torka szórta ránk a halált. Nem nagy hejen de nem birt semi eredményt elélni visza kelett adja az elfoglalt árunk. Tudatom, a negyedik század vesztett a legtöbbet negyven ép ember volt meg és van a töbi eltűnt és sebesült. Onan eljötünk és más hejen álasban álunk és várjuk a következőt...”

KISGYÖRGY Mihály, Árkos
„1918. jun. 20. ... A 15-i eseményekért O1-re lettem beadva míg mások O1 és O-ra is. De én még ezt is csodálom, kinek olyan parancsnoka van, mint BARTALIS Kornél főhadnagy, aki irigyli a kítüntetést tölünk, frontharcosoktól, s ha töle függne, nem adna semmit. Piszkos ember volt hozzám mindig, de én megbocsájtok, elfeledni azonban nem fogom, s ez serkent arra, hogy civil pályán olyan pozíciót szerezzek, ahonnan öt mindig lenézhetem...”

VAJNA Mihály hdpj., Sepsí
„... Többünknek van (1) azaz egy csillag kilátásba helyezve a napokban, mert sajnós eddig csak az égen számoltuk a csillagokat s a babánk szemében...”

VARGA Nándor Lajos, Sepsí
Nemcsak az ütközetek, de a járványok – tifusz, kolera és vérhas – főként Galíciában gyakran tizedelték meg mindkét fél legénységét. Több frontszolgálatos, köztük GÁBOS Dénes is a kolerától remélte a háború végét:

„...Vajjon mikor mehetek haza, nem úgy érzem, hogy a napokban békét köthessünk, majd a nyáron, mikor a kolera eldönti a háborút, vagy az is lehet, hogy még a tavaszon, de föltétlenül véget fog vetni ennek az öldöklésnek, csak aztán élni kell addig. De hát olyan jó az isten...1915. IX. 11.”

GÁBOS Dénes, Sepsi

A már többször idézett TIMÁR József, aki mint szanitéc töltött több, mint három évet a fronton, egyik ütközet után keserűen írja:

„1915. dec. 23. ... Fájdalommal vettem azt a hirt, hogy három jó barátom elesett, de most ez a végzet, ma rajtuk és holnap másan, szomorú dolog, én tudom csak mert minden nap látom, hogy szegény jó magyarok egymás után mind térnek örök pihenőre. Szomorú hivatás ez a miénk...”

S ha akár az ütközetekben, akár a kórházban bekövetkezett a szomorú vég, a bajtársak ott állnak és a lehetőségekhez mérten adják meg a végtisztségét:

„... Fogadja megemlékezésül ezt a képet a limoni harc utáni órákból, amikor a szakaszomból elesett bajtársak sírjaitól bucsut kell vennem. E közös sírban fekszik... egy kolléga... aki az ellenséges dróta-kadály előtt esett el álló helyzetben amikor a futó ellenséget lötte...”

A többnapos ütközetek néha ezt is megakadályozták, s így:

„mindennap vannak sebesültjeink, halottaink, sőt ezek a vakondok gránátok olykor-olykor kitorják a földből az előző harcokban elesett katonák holttesteit, egy lábat, egy kart, egy fejet...”

HAUSZKA Róbert, Arad

A háború vége

Villantsuk fel végezetül néhánynak a sorsát azok közül, akik végigküzdötték a háborút és hazatértek.

Bár 1917 végén a keleti fronton harcolók egy részét a Breszt-Litovszki-i fegyverszünet után még átvezényelték az olasz frontra, egyesek számára már itt véget ért a háború.

„...reggel megint látjuk, hogy az oroszok készsülődnek, na gondoljuk mi is szedjük össze magunkat mert itt megint támadás lesz de kiabálnak nekünk magyar-czki kaput krieg, revolucije²⁵ nálunk kitorrt a fradalom ok mennek haza mi is ne löjünk mert ok se lönek...”

BOCSÁRDI Károly, Nagyenyed

Az erdélyi hadtesteket a háború vége az olasz fronton Asiago-nál, Piave-nél találta, ahol 1918 júniusában kényszerűen sem mentes véres csatákat vívtak. VAJNA Mihály, sepsiszentgyörgyi hadapródjelölt ezredét a júniusi csaták után felváltották és Erdélybe vezényelték. Háborús élményeinek naplóját így fejezi be:

„...Hálát ad a jó Istennek. Nagyon sokat imádkozhattak értem odahaza. Istenem, légy velem ezután is!” (1918. jún. 20)

Később a hadtestek egy részét visszavezényelték az olasz frontra, az októberi budapesti béketünetések hírére azonban ott a katonák megtagadják az engedelmességet, követelve hazaszállításukat. A már többször idézett és a háború után Sepsiszentgyörgyön letelepedett HAUSZKA Róbert szemléletesen írja le visszaemlékezésében az októberi összeomlást:

„...a menetirány Bellune környékéről a Piave felső folyása mentén haladó szűk úton volt ... ezen a keskeny útszakaszon vonultak vissza a demokratizált hadseregek a frontszakaszon levő összes csapatrészei. Az utannyira tömve volt katonákkal, hogy lávafolyamhoz lehetett hasonlítani a menetelő csapatrészeket ... Az utamentén elhagyott élelmiszerraktárak elsőrangú rablási szórakozást. A hasig erő lisztömegbe bárki behatolhatott és felpakolhatott. Gyufa, gyertya, néhol zsír- és szalonnakészletek, fehér cukor, kávékészletek etc. állottak zsákmányul az átvonulóknak ... Ezekkel az értékekkel a tömeg úgy megpakolta magát, hogy fél óra múlva eldobta a fegyvert nehéz tárgyait ... és ezek ott az ut szélén szemkínzóan mutathatták a Heimatschutz²⁶ ezredesnek, hogy ő már katona, hanem hazafelé ballagó vén obsitos, rang, cím és tekintély nélkül ... Magukat önállóított tréncsapatok mellett vonultunk el, amelyek vidám pipaszóval ökrös szekereken vonultak a határ felé. Az ökrök szarvára felkötözték a legénységi kintüntetéseket és a Károlykereszteket, az ökrök két szarva közé pedig odaszíjazták az acélisakat ... Találkoztunk olasz hadifoglyokkal, akik boldog arccal gyalog igyekeztek vissza hazájukba odakiáltva nekünk: pace, pace.”

Hazaérve sokan csatlakoztak az őszirózsás forradalomhoz 1918. október 31-én így ír Kolozsvárról ERŐSS József barátjának:

„...nagy nap volt a mai. Az összes itt levő tisztek sapkarózsájukat letépvé s helyére nemzeti szalagot téve esküdtek fel a Nemzeti Tanácsnak szabadon bocsátva a katona- és politikai foglyokat. Elvtárs, testvér ma itt mindenki. Emlékszik, Margitka, midőn ez utóbbira ajánlatot tettem? Most mindnyájan testvérek lettünk...”

Az Erdélybe érkezőket a román megszállás közeledténél híre fogadja. Udvarhelyről írja K.I.1918. november 28-án:

„...én a leszereléssel vagyok elfoglalva de most egyelőre megszünt, és azt hiszem, nemsokára fel fogunk szerelni és nem le. Ma telefonon beszéltek Csik-szeredával és már oda megérkeztek a románok. Ők ugyan kijelentették, hogy csak rendet csinálni jöttek, de mivelhogy rongyosak és éhesek, csak ruhát és élelmi-szert requírnak, mást semmit ... El sem tudod

képzeln, mennyire kétségbe vannak esve az udvarhelyiek. Meneküléneik, de nincs hová. No de remélem, baká-inknak is meg fog jönni az eszük és hajlandók lesznek bevonulni, már most azt beszélük, kár volt elhamarkodni a leszerelést, így van ez nálunk, mert a székelemek mindig vastagnyakuak voltak, és csak később gondoltak utána, mit is tettek...”

BOCSÁRDI Károly enyedi, később sepsiszentgyörgyi lakos 1918 novemberének végére így emlékszik:

.....halljuk hogy jönnek a románok, na mi aztán összeállunk hogy mi nem engedjük őket hogy bejöjjenek Enyedre aztán megszerveztünk egy ezredet és elindultunk eleikbe és azal mentünk hogy Tövist elfoglaljuk, mert jólesz ha a mi kezünkbe van ez sikerült is és elmegyünk a Maros hígyáig és ott beásuk magunkat és megvárjuk őket... mi mind szaporodtunk jöttek a székelek fiuk szépen alakultunk már német katonák is menekültek ők is felajálták segítségüket. Már a románok is megérkeztek csak a parancsot vártuk mert voltak közöttünk tisztak is. De ezt megtudták Budapesten is és külön vonatal lejött FÉNYES László és kért mit akartok fiuk, nem elég vér folyt most megint kezdeni előlről és ki ad nektek löszert és ki ad enni ebe neki is igaza volt jönnek a franciák és aztán beláttuk mi is hogy igaza van aztán szépen vissza vonultunk...”²⁷

Jegyzet

1. A népi emlékezést, nyilván, nagyon tágran értjük. A szövegek szerzői a legkülönbözőbb társadalmi és műveltségi kategóriákhoz tartoznak: a legtöbb valóban falusi származású, de az sem mind földművescsaládból való, gondoljunk csak az árkosi, akkor jelentős közéleti és közművelődési szerepet betöltő falusi értelmiségi CSEREIekre. Akad közöttük lakatos és későbbi főiskolai prorektor, európai hírvő grafikus (VARGA Nándor Lajos, a SzNM munkatársa) vagy majdani tábornok is, mint DÁLNOKI VERESS Lajos.

2. Ajánlható munka: **Erdélyi ezredek a világháboruban** (Sz.: DESEŐ Lajos, Bp. é.n.). Az anyag megosztása elsősorban a gyűjtést tükrözi: Sepsiszentgyörgy környéki falvak (a Székely MIKÓ Kollégium tanulói-nak gyűjtőterülete), a közlő volt tanítási helye Krízba, vagy olyan származási helyek, amelyek esetlegesen – az egyik legjobban felhasználható visszaemlékezés szerzője, az aradi HAUSZKA Róbert, vagy a Székely Hadosztályban szolgált nagyenyedi BOCSÁRDI Károly egyaránt Sepsiszentgyörgyre került a későbbiekben.

3. (A múzeumi iratborítékon) Az ügy megnevezése: Harctéri levelek. Székely Egyesület, Bp. VIII. Bérkocsis u. 16.

4. Maschinengewehr – géppuska.

5. Pionier – utász.

6. Ezredparancsnokság.

7. Hadtáp.

8. Csipkebogyó (rózsabogyó).

9. Vérhas.

10. Die ganze Welt schaut aus Urin – minden úgy néz ki, mint a húgy (katonai argóban a görbe arcvonalra vonatkozik, itt összevissza sorra)

11. Kommiss – kincstári.

12. Vételezést.

13. Kockázat.

14. A dagasztóteknőbeli kenyértészta-maradékból süített házi péksütemény.

15. Skatulyákban a pakkot – dobozokban a csomagot.

16. Harisnyát.

17. K. u. K. (Császári és királyi, közös hadseregbeli) tartalékos kórház.

18. Deckung – fedezék.

19. Zsoldomból.

20. Schwarmlinie – rajvonal.

21. Olaszéval (gúnynév).

22. Istenem, Istenem, segíts (oroszul).

23. (Harc)állásból.

24. Kolumbácsi mocsaras terület az Al-Dunánál. Pászttázzással.

25. Magyarok, vége a háborúnak, forradalom.

26. Honvéd.

27. Miután november 13-án az első belgrádi fegyverszüneti szerződésben LINDER Béla úgy üríti ki, adja fel az Antant blöffjére a színmagyar Székelyföldet, hogy a románok még nem is támadtak (10 nappal később lépik át a határt), december 18-án Budapest parancsban tiltja meg a Maroshoz közben felvonult Székely Hadosztálynak az ellenállást. Mivel Kolozsvár feladása után a románok a második belgrádi fegyverszüneti szerződést is azonnal megszegik, 1919 januárjában KRATOCHVIL ezredes úgy dönt, hogy nem engedelmeskedik az újabb budapesti visszavonulás-parancsnak, és áprilisiig tartja az Alföld keleti peremét, ami Budapest politikusait általában nagyon zavarja. Ekkor szabad választást engedve katonáinak (egy részük beáll a Vörös Hadseregbe és a felvidéki ellentámadásban, a lengyel határra kijutásban komoly szerepet játszik), emberei többségével, két ellenség között, a románok előtt teszi le a fegyvert. A magyar első világháború paradox (erdélyi) magyar összegzése: előbb senki nem akarja, aztán mindenki a háborút, majd csak a politikai (és főleg a katonai vezetők) akarják, mindenki másnak elege van belőle, végül a hazatérő erdélyi katonák (bár ez jelenkortörténetészeinket mintha zavarná) védenék a hazájukat, de a politikusok ezt megakadályozzák.

(A családnevek majuszkulás kiemelését, beleértve a közölt szöveget, kötetyszerkesztési szempontok indokolják. **Szerk. megj.**)

Scrisori și alte mărturii scrise din primul război mondial

(Despre publicare)

Culegerea se bazează pe jurnale, memoarii și în primul rând cărți poștale de campanie. Abia zece la sută conțin informații, meritând să fie selectate – să nu uităm, ultimele trebuiau să treacă și prin vigilența cenzurii. În urma parcurgerii unui volum de mai multe mii de documente, materialul documentar selectat a dobândit o anume coeziune, devenind o culegere de texte reprezentativă, care oferă o perspectivă „zoom” asupra războiului mondial, începând cu înrolarea, continuând cu experiența frontului, a spitalului de campanie, până la deznodământ. Culegerea și publicarea documentelor finalizează se pare un program științific al Muzeului Național Secuiesc, început încă în 1916.

Letters and Other Written Testimonies from the First World War.

(About the publication)

The collection is based on journals, memories and first of all on post-cards from the military service period. Only about ten per cent contain information, being worth to be selected – and let's not forget that the latest ones had to pass the censor vigilance. After having gone through a volume of more thousand of documents, the selected documentary material has got a certain cohesion, becoming a collection of representative texts, offering a „zoom” perspective over the world war, starting with the enlisting, and continuing with the military experience, the military hospital ending with the denouement. The collection and publication of the documents seems to finalize a scientific program of the Székely National Museum, which has started in as early as 1916.

1. ábra „Szoros a kapu és keskeny az út, mely az életre vezet.”
A kocsordi emlékmű (VAS Géza felvétele, az Encyclopaedia Hungarica 4. kötetéből)

